

O JUŽNOSLAVENSKOJ JEZIČNOJ I KNJIŽEVNOJEZIČNOJ ZAJEDNICI

Anita Peti-Stantić

Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu

anita.peti-stantic@ffzg.hr

JEZIK I NACIJA

- U svakodnevnom životu postoji tendencija da se jezik i nacija smatraju "prirodnim" danostima.
- U znanosti znamo da su i jezik i nacija društveni konstrukti.

KRITERIJI

- Jezikoslovci najčešće smatraju samorazumljivim postojanje
 - JEZIČNOGA KONTINUUMA
 - JEZIČNE ZAJEDNICE

JEZIČNI ILI DIJALEKTONI KONTINUUM

- **Koji kriterij odabiremo kad govorimo o jezičnom ili o dijalektnom kontinuumu?**
 - **KRITERIJ KOMUNIKACIJE ILI SPORAZUMIJEVANJA**
- ČINJENICE:
 - Ljudska sposobnost sporazumijevanja dovodi do oblikovanja zajednice.
 - "Na terenu" postoje mnoge vrlo različite jezične zajednice.
 - Sve te jezične zajednice utemeljene su na sporazumijevanju.

JEZIČNA ZAJEDNICA

- **Koji kriterij odabiremo kad govorimo o jezičnoj zajednici?**
 - **1. KRITERIJ SPORAZUMIJEVANJA
JEZIČNA ZAJEDNICA**
 - **2. KRITERIJ KNJIŽEVNE TRADICIJE
KNJIŽEVNOJEZIČNA ZAJEDNICA**

JUŽNOSLAVENSKA JEZIČNA ZAJEDNICA

- Očito je riječ o dijalektnom kontinuumu.
i
ta činjenica igra presudnu ulogu.
- **Riječ je o jezičnoj zajednici sa stajališta dijalektologije.**
- Uzme li se sporazumijevanje kao kriterij - cijelo južnoslavensko područje je jedna jezična zajednica.
- **TO NIJE TIP JEZIČNE ZAJEDNICE KOJA NAS ZANIMA KAD SE BAVIMO KNJIŽEVNIM JEZICIMA.**

JUŽNOSLAVENSKA KNJIŽEVNOJEZIČNA ZAJEDNICA / ZAJEDNICE

- Očito je riječ o dijalektnom kontinuumu.
ali
ta činjenica ne igra presudnu ulogu.
- **Riječ je o jezičnoj zajednici sa sociolinguističkog, standardološkog stajališta.**
- Uzme li se književna tradicija kao kriterij, postoji više od jedne jezične zajednice.
- TO JE TIP JEZIČNE ZAJEDNICE KOJA NAS ZANIMA KAD SE BAVIMO KNJIŽEVNIM JEZICIMA.

JEZIČNA ZAJEDNICA I KNJIŽEVNOJEZIČNE ZAJEDNICE

- Jezična zajednica je zajednica koja se oblikuje kao posljedica sporazumijevanja.
- Književnojezične zajednice su zajednice koja se oblikuju kao posljedica postojanja zajedničke književne/pisane tradicije.
- **Oba tipa zajednica su zamišljene zajednice.**

KNJIŽEVNOJEZIČNE ZAJEDNICE I STANDARDIZACIJA

- U južnoslavenskim je okvirima relevantan koncept NACIJE-DRZAVE
 - Wilhelm von Humboldt, Johann Gottfried von Herder
 - nacija, granice, nacionalni jezik
- Jezik se smatra primarnim obilježjem nacionalnoga identiteta:
 - nacionalna/nacionalistička ideologija
 - nacionalna/nacionalistička retorika
 - nacionalni/nacionalistički jezični mitovi
- **POSLJEDICA: ZAMIŠLJENA OBILJEŽJA (KVALITETE) JEZIKA O KOJEM JE RIJEC**

NACIONALNA IDEOLOGIJA

Narod bez vlastitoga jezika je besmislen. Niti podrijetlo, niti teritorij, niti osvajanja, niti političke odredbe ne mogu ugroziti tu jedinstvenu svijest koja sama po sebi podupire samo postojanje i opstojnost društvenih zajednica. Čak i kad država nekoga naroda nestane, nacija ostaje nedirnuta, pod uvjetom da je uspjela zadržati svoju razlikovnu jezičnu tradiciju.

Johann Gottfried von Herder (1744-1803)

NACIONALNA RETORIKA

- ČINJENICE: Posebni jezični identitet hrvatskoga jezika godinama je bio podređen srpsko-hrvatskom te općenito nije prepoznat kao takav nigdje izvan same Hrvatske.
- POSLJEDICA: Postojanje autonomnog hrvatskog jezika sve se više počinje sagledavati kao simbol hrvatskoga nacionalnoga identiteta.
- NACIONALISTIČKA RETORIKA: "Hrvatski jezik, zajedno s hrvatskom vojskom, garancija je hrvatske opstojnosti i nezavisnosti."
 - Miro Kačić, u vrijeme pisanja teksta bio je ravnatelj Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1996.

STANDARDIZACIJA I RESTANDARDIZACIJA

- Fergusonovo određenje **standardizacije** - proces u kojem jedan jezični varijetet postaje široko prihvaćenim u nekoj jezičnoj zajednici
- Moje određenje **restandardizacije** - proces ponovnoga oblikovanja idealiziranog jezičnog varijeteta koji se smatra historijski autentičnim i koji može služiti kao nedvosmisленo obilježje nacionalnog identiteta

RESTANDARDIZACIJA

- Za razliku od drugih mogućih odrednica kao što su "planiranje korpusa" ili "jezična reforma", termin **restandardizacija** prepostavlja postojanje standardiziranog jezika u razdobljima prije onoga u kojima se promjena provodi.
- Postavlja se pitanje zašto bi se staro stanje smatralo boljim?
 - Zbog simboličke vrijednosti.
 - Zato što vraća život zapostavljenim ili potisnutim vrijednostima.

PRIJE 1991.

- Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika bile su manje vidljive zato što je riječ o jezicima koji dijele istu dijalekatsku osnovicu.
- U okviru službene politike promovirana je ideja o jednom jedinstvenom jeziku, pri čemu se ipak priznavalo postojanje varijanata.
- Planiranje korpusa je, kao posljedica toga, bilo uvelike usmjерeno na isticanje postojećih razlika i na pokušaje da ih se poveća.

PROMJENE OD 1991.

- Jezična zajednica i jezično sporazumijevanje ostalo je manje-više isto.
- Književnojezične zajednice i književni jezici počeli su se mijenjati.

ZBOG ČEGA JE DOŠLO DO PROMJENA?

- 1. Zbog toga što ni prije 1991. godine nije postojala jasno definirana jedinstvena (srpsko-hrvatska) književnojezična zajednica, osim u službenoj upotrebi.
- 2. Zbog toga što se književni jezici smatraju *simbolom nacionalnog identiteta*.
- 3. Zbog toga što su književnojezične zajednice izgrađene na književnim tradicijama koje su istovremeno *zamišljene* i *historijski utemeljene*.

POVRATAK NA (UGLAVNOM LEKSIČKU) RESTANDARDIZACIJU

■ IMPLEMENTACIJA

- zamjena internacionalizama i leksema koji su "više srpski" leksemima koji su "čisti hrvatski"
- promocija - uz pomoć politike (medija) i školskoga sustava

PROBLEMI RESTANDARDIZACIJE

- 1. Promjene nisu bile posve opravdane sa stajališta sporazumijevanja
 - zato što su se govornici i prije uspješno sporazumijevali unutar jezične zajednice
- 2. Promjene nisu bile sasvim legitimne sa stajališta cijele zajednice
 - zbog društvenih razlika (npr. u znanstvenom stilu)
 - zbog prostornih razlika (središte i periferija)

PRIMJERI

■ GLAZBA i MUZIKA

Riječ *glazba* je hrvatska riječ, no nije riječ o izvornom hrvatskom leksemu, nego o neologizmu koji je oblikovao veliki devetnaestostoljetni hrvatski lingvist Bogoslav Sulek od imenice *glas* i nastavka *-ba*. [...] Riječ *muzika* je internacionalizam grčkoga podrijetla koji se danas upotrebljava u mnogim europskim i drugim jezicima. Ta je riječ, kao i izvedenice od nje kao *muzičar*, *muzikant*, *muzički*, *muzikaln* i druge, tipična za srpski jezik, no upotrebljavala se i u hrvatskom jeziku tijekom razdoblja nametnutoga ujednačavanja hrvatskoga i srpskoga jezika.

U suvremenom hrvatskom jeziku riječi toga korijena upotrebljavat ćemo samo u posebno ekspresivne i stilističke svrhe.

Franjo Tanocki, *Hrvatska riječ* 1994.

<http://riznica.ihjj.hr/>

glazba **2063** glazbeni **1494**
muzika **214** muzički **176**

Hrvatski korpus blogova (koji sastavlja Keith Langston)

glazba **124**
muzika **85**

PRIMJERI - razgovorni jezik

■ avion : zrakoplov	491 : 1390 (56:10)
■ pažnja : pozornost
– pažljivo : pozorno	476 : 4356 (121:20)
1359 : 516
■ molba : zamolba	275 : 45 (16:7)
■ datum : nadnevak	2092 : 132 (35:1)
■ sport: šport	5342 : 626 (84:1)
■ Evropa: Europa
– evropski: europski	115 : 3964 (8:64)
113 : 6600 (8: 47)

PRIMJERI - administrativni i politički diskurs

- izvještaj : izvješće 1236 : 5120
- ekonomija : gospodarstvo 641 : 7970
- opozicija : oporba 598 : 2658
- sekretar : tajnik 149 : 6502
- budžet : proračun 310 : 4937

NOVA HIJERARHIJA DRUŠTVENIH I FUNKCIONALNIH STILOVA

- Istovremeno jačaju konvergentne i divergentne silnice unutar književnojezične zajednice koje mijenjaju odnose unutar korpusa književnoga jezika.

NOVI UZORI

1. razgovorni (svakodnevni) registar
 - generacijske razlike, drugi jezici koji govornici govore, kontakti, različiti oblici sporazumijevanja (e-mail, sms itd.)
2. jezik znanosti
3. jezik gospodarstva
4. jezik administracije

PITANJA ZA KRAJ

- Koji prostor ostaje književnom jeziku?
- Postoji li razina na kojoj se brišu razlike između jezične i književnojezične zajednice?